

कण्वो घौरः। मरुतः। गायत्री

कद्ध नूनं कधप्रियः पिता पुत्रं न हस्तयोः। दधिध्वे वृक्तबर्हिषः॥ १ ॥०३८ ॥०१

कत्- कदा। कधप्रियः- मन्त्रप्रियाः। वृक्तबर्हिषः- देवेभ्य आवर्जितं समर्पितं दर्भासनं यैस्ते वृक्तबर्हिषः। समर्पितचित्ताकाशा इत्याध्यात्मिके। बर्हिःशब्दोऽन्तरिक्षनामसु पठितः। हिंसावर्जिता वा। बर्ह हिंसायाम्। मरुतः प्राणविशेषाः। यथा पिता- जनकः। पुत्रम्- वत्सम्। हस्तयोः। धारयति। तथा दधिध्वे- अस्मान् धारयथ ॥१॥

क्व नूनं कद्धो अर्थं गन्ता दिवो न पृथिव्याः। क्व वो गावो न रण्यन्ति॥ १ ॥०३८ ॥०२

क्व- क्व स्थ। वः- युष्माकम्। अर्थ- ज्ञानम्। अस्ति। दिवः- द्युलोकात्। पृथिव्याः- भूम्या उपरि अवतीर्णाः। न- इव। सन्ति भवन्तः। क्व। वः- युष्माकम्। गावः- चिद्रश्मयः। न रण्यन्ति- मन्त्रान् न प्रकटयन्ति। सर्वत्र प्रकटयन्त्येवेति भावः। किन्तु तच्छ्रुत्यर्थमस्माकमधिकारो वा न वेति चिन्तितव्यः ॥२॥

क्व वः सुम्ना नव्यांसि मरुतः क्व सुविता। क्वो विश्वानि सौभगा॥ १ ॥०३८ ॥०३

वः- युष्माकम्। नव्यांसि- अभिनवानि। सुम्ना- सुखानि। क्व। मरुतः- प्राणविशेषाः। क्व। सुविता- शोभनप्राण्याणि। विश्वानि- सर्वाणि। सौभगा- सौभाग्यानि। क्व ॥३॥

यद्यूयं पृश्निमातरो मर्तासु स्यातन। स्तोता वो अमृत स्यात्॥ १ ॥०३८ ॥०४

यत्- यदि । यूयम् । पृश्निमातरः- अखण्डप्रकृतिजाः । पृश्निः माता येषां ते । पृश्निः
अखण्डप्रकृतिरदितिः । मर्तासः- मर्त्यलोकस्थाः । स्यातन- भवेत् । तर्हि वः- युष्माकम् । स्तोता-
उपासकः । अमृतः- अमरणधर्मा । स्यात्- भवेत् ॥४॥

मा वो मृगो न यवसे जरिता भूदजोष्यः । पथा यमस्य गादुप ॥ १ ॥०३८॥०५

वः- युष्माकम् । जरिता- स्तोता । अजोष्यः- अशरण्यः । मा भूत् । मृगो न यवसे- कृष्णसारो
यथा तृणखादनानन्तरं पुष्टो भवति तथा भवदाश्रितोपि भवदाश्रयाच्छरण्यो भवत्विति भावः । यमस्य-
पापोपरमाधिदैवतस्य । यम उपरमे । उप । गात्- गच्छतु ॥५॥

मो षु णः परापरा निर्ऋतिर्दुर्हणा वधीत् । पदीष्ट तृष्ण्या सह ॥ १ ॥०३८॥०६

नः- अस्मान् । परापरा- अतिबला । निर्ऋतिः- सुखादिदुःखनिधनात्मकात्रधिदेवता । मो सु वधीत्-
मा सम्यक् हिंसीत् । तृष्ण्या सह- हृत्स्थया विषयतृष्ण्या सह अत्रधिदेवता अपि । पदीष्ट-
अस्मन्मनसः पततु ॥६॥

सत्यं त्वेषा अमवन्तो धन्वञ्चिदा रुद्रियासः । मिहं कृण्वन्त्यवाताम् ॥ १ ॥०३८॥०७

त्वेषाः- दीप्तिमन्तः । अमवन्तः- बलवन्तः । रुद्रियासः- रुद्रजप्राणाः । रुद्रो वेगदेवता । मरुतः ।
धन्वन्- शुष्कस्थानेपि । शुष्कहृदयेपि । अवाताम्- वातरहिताम् । मिहम्- वृष्टिं । कृण्वन्ति-
कुर्वन्ति । आध्यात्मिके तु प्राणातीतां चैतन्यवृष्टिं कुर्वन्ति । सत्यं प्रकाशयन्ति ॥७॥

वाश्रेव विद्युन्मिमाति वत्सं न माता सिषक्ति । यदैषां वृष्टिरसर्जि ॥ १ ॥०३८॥०८

यत्- यदा । एषाम्- मरुताम् । वृष्टिः- वर्षा । असर्जि- सृष्टा । सृज विसर्गे । तदा । वाश्रेव- धेनुरिव ।
विद्युत्- तडिदिन्द्रशक्तिः । मिमाति- गर्जति । माङ् शब्दे । वत्सम्- गोवत्सम् । माता- गोमाता ।

न- इव । सिषक्ति- सेवते । प्राणबलेन परमार्थसत्यवृष्टिप्रापणयत्ने इन्द्राख्येन्द्रियेशनशक्तिरपि सहायभूतेत्याध्यात्मिकम् ॥८॥

दिवा चित्तमः कृण्वन्ति पर्जन्येनोदवाहेन । यत्पृथिवी व्युन्दन्ति ॥ १ ॥०३८॥०९

यत्- यदा । पृथिवीम्- भूमिम् । व्युन्दन्ति- विशेषेण क्लेदयन्ति । तदा । पर्जन्येन- वृष्टिरूपेण । उदवाहेन- जलेन । दिवा चित्- दिने एव । तमः- अन्धकारं । कृण्वन्ति- कुर्वन्ति । आध्यात्मिके तु यदा आशरीरं चित्ताधारशक्तिप्रवाहेण क्लेदयन्ति तदा दैवीचेतनावत्समाधावेव बाह्यलोकमप्रज्ञं करोत्यैकाग्रयात् ॥९॥

अध स्वनान्मरुतां विश्वमा सद्य पार्थिवम् । अरेजन्त प्र मानुषाः ॥ १ ॥०३८॥१०

अध- अथ । मरुताम्- प्राणविशेषाणाम् । स्वनात्- शब्दान्मन्त्रभूतात् । विश्वम्- सर्व मनःप्राणादिकम् । भुवःसुवरादिकं वा । आ सद्य पार्थिवम्- भूमिपर्यन्तम् । शरीरपर्यन्तं वा । प्र- प्रकर्षेण । अरेजन्त- अकम्पन्त । अनुभवजनितहर्षोद्वेगात्कम्पनम् । मानुषाः- उपासकाः । अपि अरेजन्त ॥१०॥

मरुतो वीळुपाणिभिश्चित्रा रोधस्वतीरनु । यातेमखिद्रयामभिः ॥ १ ॥०३८॥११

मरुतः- प्राणविशेषाः । वीळुपाणिभिः- दृढपाणिभिः सहिताः । चित्राः- विचित्राः । रोधस्वतीः- अपः । चित्ताधारशक्तिप्रवाहभूताः । अनु । अखिद्रयामभिः- अच्छिन्नगमनैः । ईम्- एनां सुमतिम् । यात- गच्छत ॥११॥

स्थिरा वः सन्तु नेमयो रथा अश्वास एषाम् । सुसंस्कृता अभीशवः ॥ १ ॥०३८॥१२

एषां वः- युष्माकम् । नेमयः- रथचक्रवालाः । रथाः- वाहनानि । अश्वाः- हयाः । एते सर्वे
लक्ष्यप्रापकगतिप्रतीकाः । स्थिराः- दृढाः । सन्तु- भवन्तु । अभीशवः- भवतां रश्मयः । सुसंस्कृता
भवन्तु ॥१२॥

अच्छा वदा तना गिरा जरायै ब्रह्मणस्पतिम् । अग्निं मित्रं न दर्शतम् ॥ १ ॥०३८॥१३

जरायै- मन्त्रसिद्धयर्थम् । तना- विस्तृतया । गिरा- वाचा । ब्रह्मणस्पतिम्- मेधाधिदेवतम् । दर्शनीयं
मित्रं न- सुदर्शनं सखायमिव राजन्तम् । अग्निम्- सर्वभूतहितक्रतुम् । अच्छ- अभिलक्ष्य । वद-
ब्रूहि ॥१३॥

मिमीहि श्लोकमास्ये पर्जन्य इव ततनः । गाय गायत्रमुक्थ्यम् ॥ १ ॥०३८॥१४

श्लोकम्- ऋचम् । मिमीहि- प्रमाणभूतं कुरु । माङ् माने । पर्जन्य इव- वृष्टिरिव । आस्ये- मुखे ।
ततनः- ऋचं व्याख्यां कृत्वा विस्तारय । उक्थ्यं गायत्रम्- साम । गाय ॥१४॥

वन्दस्व मारुतं गणं त्वेषं पनस्युमर्किणम् । अस्मे वृद्धा असन्निह ॥ १ ॥०३८॥१५

त्वेषम्- दीप्तिमन्तम् । पनस्युम्- मन्त्रस्तुत्यम् । अर्किणम्- मन्त्रमयम् । मारुतं गणम्-
प्राणसमूहम् । वन्दस्व- नमस्कुरु । स्तुहि च । वदि अभिवादनस्तुत्योः । अस्मे- अस्माकम् । इह-
अत्र । वृद्धाः- प्रवृद्धाः । असन्- भवन्तु ॥१५॥